

**ВИВЧЕННЯ ТРАГІКОМЕДІЇ «МАРТИН БОРУЛЯ»
І.КАРПЕНКА-КАРОГО У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО
З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Хрестоматійна фраза І. Франка, на яку посилаються усі дослідники, як на найбільш авторитетну оцінку, найповніше характеризує драматургічну майстерність І. Тобілевича: «Був одним із батьків новочасного українського театру, визначним артистом та при тім великим драматургом, якому рівного не має наша література та якому щодо ширини і багатства творчості, артистичного викінчення і глибоко продумання тем, бистої обсервації життя та ясного і широкого світогляду не дорівнює ані один із сучасних драматургів не тільки Росії, а й інших слов'янських народів» [3, с. 374].

Основним принципом життя і творчості І. Тобілевича, котрий охоплював усі сторони його діяльності, є принцип, висловлений у листі до доньок: «Жити – значить працювати. Без праці нема життя» [1, с. 340]. Ця думка неодноразово зустрічається і в інших його листах та п'єсах. Її найяскравішим підтвердженням є життя самого І. Тобілевича – драматурга, актора, сподвижника театральної справи, батька, хлібороба. Серед творчих принципів, зазначених митцем, виділяємо найбільш місткі й такі, які найяскравіше характеризують його драматургію. Один з них сформульовано у вислові «я взяв життя» [2, с. 36]. Це підтверджує, що життя 49 для І. Тобілевича як для драматурга було основним джерелом творчості – він черпав із нього характери, сюжети, мову. Саме про це доволі влучно писав Т. Шевченко: «Щоб знати людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувати, то треба самому стать чоловіком, а не марнотрателем чорнила й паперу. Отоді пишть і друкуйте, і труд ваш буде трудом чесним» [4, с. 314].

Розпочинаючи підготовку до ЗНО учні повинні знати і уміти:

- аналізувати літературні твори з точки зору їх основної думки, персонажів і їх мотивів, а також використаних автором художніх засобів;

- знати зміст художніх творів обов'язкових для прочитання;
- знати зміст літературних понять: романтизм, реалізм, епос, драма, лірика, сатира, гротеск;
- уміти знайти у творі епітети, порівняння, метафори, алегорії, гіперболи;
- орієнтуватися в модерністському і постмодерністському напрямках української літератури;
- мати навички у використанні риторичних питань і поетичного синтаксису, включаючи інверсію, тавтологію, паралелізм.

У роботі над творами радимо створювати пари: автор → твір.
Наприклад:

Іван Франко → «Гімн», «Чого являєшся мені у сні?»;

Іван Нечуй-Левицький → повість «Кайдашева сім'я»;

Панас Мирний → роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»;

Іван Карпенко-Карий → трагікомедія «Мартин Боруля».

Також учні повинні володіти всіма видами читання та переказування, вміти аналізувати, інтерпретувати, за потреби реінтерпретувати прочитане в зіставленні, під час компаративного або порівняльного аналізу з іншими літературними або/і мистецькими текстами.

Вивчення творчості письменника починається з його біографії. Значну допомогу у цьому надає читацький щоденник, першим розділом якого пропонуємо зробити хронологічну таблицю, в яку ввести життєвий і творчий шлях митця:

29 вересня 1845 р.	народився Іван Карпович Тобілевич в с. Арсенівка поблизу Єлисаветграда. Навчався в Бобринецькому повітовому училищі. (псевдонім «Карпенко-Карий» поєднує в собі ім'я батька та улюбленого літературного персонажа Гната Карого – героя п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля»).
1859 р. –	працює писарчуком станового пристава в містечку Мала Виска, пізніше – канцеляристом міської управи.
1864 –	на службі в повітовому суді.
1865 –	переїхав до Єлисаветграда, де працював

	столоначальником повітового поліцейського управління, брав участь у аматорських виставах О. Тарковського, публікував літературно-критичні статті, став членом нелегального народовольського гуртка Опанаса Михалевича.
1870 –	одружився з Надією Тарковською (у них було 3 дітей). Як посаг отримав родинний хутір Тарковських.
1881 –	втратив дружину Надію, наступного року померла дочка Галина.
1883 –	оповідання «Новобранець» (під псевдонімом Гнат Карий). За неблагонадійність був звільнений із посади секретаря поліції. Вступив до театральної трупи М. Старицького.
1883 –	одружився з Софією Дітковською, хористкою трупи М. Старицького (мали 2 спільних дітей).
1884 –	заарештований і засланий до Новочеркаська. Працював ковалем, пізніше відкрив палітурну майстерню. У засланні написав першу драму «Чабан» («Бурлака»), а також п'єси «Бондарівна», «Розумний і дурень», «Наймичка», «Безталанна».
1886 – 1887 –	п'єси «Бондарівна», «Розумний і дурень», «Наймичка», «Безталанна», «Мартин Боруля».
1886 –	вийшов перший «Збірник драматичних творів» І. Карпенка-Карого.
1887 –	отримавши дозвіл на звільнення, повернувся з дружиною Софією в Україну.
1888 –	з І. Карпенка-Карого зняли гласний нагляд. Він вступив до трупи свого брата Миколи Садовського, пізніше — до трупи іншого брата – Панаса Саксаганського.
1890 –	вступив до товариства українських артистів, написав комедію «Сто тисяч».
1897 –	склав записку до з'їзду сценічних діячів у Москві, присвячену переслідуванню українського театру, яку з трибуни з'їзду виголосив Панас Саксаганський.
1899 –	«Сава Чалий», присвячену подіям гайдамаччини 18 століття.
1900 – 1904 –	створив власну трупу, п'єси «Хазяїн», «Суєта», «Житейське море».
1906 –	захворів, залишив сцену й виїхав на лікування до Берліна.
15 вересня 1907 року	Карпенко-Карий помер після тяжкої хвороби у Берліні, куди їздив на лікування; поховано його на хуторі Надія.

Вивчаючи творчість І. Карпенка-Карого необхідно акцентувати увагу на діяльності першої об'єднаної професійної театральної трупи, створеної М. Кропивницьким у 1882 р. З діяльністю трупи пов'язують розквіт українського професійного театру у ХІХ ст. У театральній трупі об'єдналися брати Тобілевичі (псевдоніми: Іван – Карпенко-Карий, Микола – Садовський, Панас – Саксаганський), Михайло Старицький, Марія Заньковецька та ін.

За роки своєї акторської діяльності І. Карпенко-Карий створив галерею високохудожніх сценічних обрядів, здебільшого, в українських п'єсах, зокрема у власних, і якою б не була п'єса, – драма чи комедія, трагедія, водевіль або оперета – вона була прикрашена народною піснею. У трупі Карпенка-Карого і Саксаганського був прекрасний хор (до 45-ти осіб), хорові епізоди були найефективнішими в постановках.

У ході створення репертуару трупи, був сформований по-справжньому народний національний театр, створена школа акторської та режисерської майстерності, український театр піднесено на значно вищий щабель професіоналізму. Завдяки чому друга половина ХІХ ст. увійшла в історію української культури як «золотий вік» театру.

Наступним розділом читацького щоденника може бути короткий аналіз твору:

Назва, автор, псевдонім, рік написання твору	Рід, жанр, напрям	Тема, ідея	Персонажі
Твір – «Мартин Боруля» Автор – Іван Карпович Тобілевич (Псевдонім – Іван Карпенко-Карий). Рік написання твору – 1891 р. Видання: 1891	Літературний рід: драма; Жанр: трагікомедія.	Тема: зображення нестримного потягу багатих селян дорівнятися у своєму статусі до дворянства. Ідея: висміювання намагань простої людини вибитися у дворяни, хибно думаючи, що цим можна вищитися над	Заможний селянин Мартин Боруля, його дружина Палажка, їх діти Марися і Степан, друг родини Гервасій Гуляницький, його син Микола, наречений Марисі Націєвський, Красовський (пан, з яким судиться Мартин Боруля),

р. у журналі «Зоря».		іншими.	повірений Трандалев.
----------------------	--	---------	----------------------

Сюжет		Мартин Боруля збирається подати позов до суду на Красовського, який Мартина назвав «бидлом», цю справу від доручає повіреному Трандалеву, що одночасно працює і на Красовського тобто на двох
Конфлікт	→	Конфліктну ситуацію драматург виводить не стільки із зовнішніх причин, скільки з внутрішнього стану персонажа – нестримного прагнення довести, що нічим не гірший від «приймака Красовського» Така заглибленість
Розв'язка Фінал	→	Розв'язка твору – гостро динамічна. Мартин Боруля скрізь зазнає поразки, і нарешті, одна літера в прізвищі (Боруля – Боруля) кладе край його змаганням за дворянське звання: рід Мартина не визнали дворянським.
Проблема		Проблема людської гідності, усвідомлення того, що щастя не в чині або посаді;
Ключ до розуміння твору	→	У п'єсі «Мартин Боруля» наголошується, що гідність людини визначається не її привілейованим станом, а способом життя – чесною трудовою діяльністю, щирістю і добротою у взаєминах з людьми.

→

Композиція «Мартин Боруля»:

Експозиція – знайомство з родиною Мартина Борулі.

Зав'язка – домовленість Борулі з повіреним Трандалевим про апеляцію щодо визнання Мартина дворянином.

Розвиток дії – батькова наука синові, дочці Марисі. Зустріч Марисі з нареченим Миколою. Відмова Борулі сватам Миколи. Зневажливе ставлення економа поміщика Красовського. Повернення з міста Омелька, крадіжка коней і майна. Приїзд жениха Націєвського, його втеча із заручин, помста Борулі. Поміщик Красовський виганяє родину Мартина із села.

Кульмінація – відмова і дворянстві.

Розв'язка – Мартин Боруля спалює документи про дворянство.

Працюючи над текстом твору також вважаємо за доцільне працювати за такою схемою:

1.
<ul style="list-style-type: none">
– сформулювати основні проблеми, які порушив драматург у трагікомедії
– визначити життєві цілі головних героїв та з'ясувати мотиви вчинків
2.
Охарактеризувати головних героїв: <ul style="list-style-type: none">
1. Цитатна характеристика образу Мартина Борулі.
2. Скласти план порівняльної характеристики головних героїв.
3. Інсценування заданих епізодів твору.
3.
Розробити питання-орієнтири і дати на них відповідь (бажано письмово). Наприклад: <ul style="list-style-type: none">
- Хто знаходиться в центрі подій у п'єсі?
- Де відбувається дія?
- Яка інтрига покладена в основу розвитку сюжету?
- Які зміни відображено у п'єсі, що відбулися в українському селі після реформи 1861 року?
4.
Історія написання твору Сюжет твору побудований на реальних фактах з історії родини Тобілевичів. Батько драматурга вирішив довести своє дворянське походження й тривалий час клопотався про це в різних інстанціях, витративши багато сил, коштів і часу. Коли ж мета була майже досягнута, якийсь канцелярист догледів, що в старих документах прізвище писалось Тобилевич, а в нових – Тобелевич. На цій підставі батькові було відмовлено у визнанні дворянського походження.

Таким чином, підвищиться активність учнів щодо читання художніх творів, рівень їх мовленнєвої культури і літературної підготовки, сприятиме свідомому запам'ятовуванню термінів, що використовуються у критичній

літературі та в художньому творі, учні позбавляться звички формального вивчення творчості митця та переказування змісту твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко-Карий І. (Тобілевич І. К.) Твори : в 3-х томах. Т. 3. Драматичні твори, листи, статті / Упоряд. П. Киричка та Л. Стеценка. – К. : Дніпро, 1985. – 373 с.
2. Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : листи, п'єси / Упорядкування і вступна стаття С. Бронза. – Вид. 2-ге, перероблене та доп. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 576 с.
3. Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) // І. Франко. Твори : у 50-ти т. Т. 37. – К., 1981. – С. 374–380.
4. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 6 томах. Том 6 / Т. Шевченко. – Київ, 1963. – 639 с.